

BISERICILE DE LEMN ALE BÂRLADULUI

Florica Ichim, Dorinel Ichim

Abstract

The title of this communication has a dual meaning, referring first to the wooden churches that existed in the city, serving the borough districts and later towns population. Furthermore we consider the existing 19 wooden churches belonging to the archpriestship of Bârlad. Many of this were destroyed, some being burnt by fire, others were rebuilt from brick. Currently, there is no wooden church in the city of Bârlad, in their place new ones were being rebuilt from stone and brick.

În evul mediu moldav și în epoca modernă multe dintre construcțiile comunitare din târguri și orașe erau durate din bârne, fiind asemănătoare cu cele ale satelor din apropiere. Dintre aceste construcții se remarcă în mod deosebit bisericile creștine de lemn, atât de rit catolic cât și cele ortodoxe.

Titlul prezentei comunicări are o dublă semnificație, referindu-se pe de o parte la bisericile de lemn care au existat în oraș, deservind populația cartierelor târgului și a orașului de mai târziu. Pe de altă parte putem lua în considerație cele 19 biserici de lemn existente care aparțin de protopopiatul Bârladului. Dintre acestea multe s-au distrus, unele fiind mistuite de incendii, altele fiind reclădite din cărămidă. În prezent, nu mai există în municipiul Bârlad nici o biserică de lemn, pe locul lor fiind reclădite altele noi, din piatră și cărămidă.

În urma cercetărilor izvoarelor documentare și bibliografice a rezultat că cele mai vechi biserici de lemn datează de la sfârșitul secolului al XVI-lea, după cum relatează Nicolae Iorga¹. O asemenea biserică de rit catolic exista în anul 1633, după cum rezultă din însemnările lui C. C. Giurescu². Despre existența aceleiași biserici de lemn pe la 1636 ne oferă informații Nicolae Iorga³. În anul 1636 când solia polonezului G. Krasinski vizita Bârladul, un anonim consemna următoarele în legătură cu bisericile existente aici: „acest orașel nu are nimic deosebit, este acolo o biserică de zid și șase de lemn, dar toate pustii, precum și orașelul însuși⁴. Este posibil ca populația orașului să fi plecat în bejenie în crângurile și pădurile din jur datorită vremurilor tulburi cauzate de invaziile armatelor străine.

Cele mai multe date și informații în legătură cu bisericile catolice de lemn, sunt consemnate în „Diplomatarium Italicum” care le descrie pe cele existente în anii 1641 și 1643. Vizitând Bârladul în această perioadă, Bandini consemna că aici erau opt biserici românești, din care două de piatră.⁵ Se subînțelege că toate celelalte șase biserici vor fi fost din bârne și din gard de nuiele. Toate aceste opt biserici deserveau pe cei 5 000 de locuitori ai Bârladului la vremea aceea.

¹ Iorga, Nicolae: *Studii și documente privitoare la istoria României*, vol. I-II, București, 1901, p. 416.

² Giurescu, Constantin C.: *Le voyage de Niccolo Barsi en Moldavi (1633)*, Paris-București, 1925, p. 37.

³ Iorga, Nicolae: *Acte și fragmente*, I, p. 79.

⁴ Panaitescu, P. P.: *Călători poloni în Țările Române*, Cultura Națională, București, 1930, p. 28.

⁵ Iorga, Nicolae: *Istoria românilor prin călătorii*, (ediția a II-a adăugită), Editura Casa Școalelor, București, 1928, vol. I, p. 321

În informațiile călătorilor străini știrile despre numărul bisericilor Bârladului sunt contradictorii. Cu prilejul călătoriei sale pe aceste meleaguri la mijlocul secolului al XVII-lea, Paul de Alep consemna: „am plecat de acolo (din Ivești-Tecuci) și seara, destul de târziu, am ajuns în alt târg mare numit Bârlad. Acolo sunt trei biserici: biserica Maicii Domnului, clădită de curând de piatră de către domn, apoi Sf. Dimitrie și (cea a Sf.) Chiriac⁶ Desigur ca acest calator a dat dovadă de subiectivism în consemnările sale, atenția lui fixându-se asupra bisericilor monumentale, cele mai mici și mai simple, din lemn, neatrăgându-i atenția.

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea erau consemnate în Bârlad două biserici catolice de lemn, dintre care una năruită în 1661. Pe la anul 1700, cu ocazia călătoriei soliei poloneze conduse de Rafael Leszezynski prin orașul Bârlad, un membru al acesteia nota: „O rară fericire am avut aici, dând de o bisericuță catolică afară de oraș, cu acoperișul țărănesc pe care o are în grijă un franciscan din Galați”⁷ Însuși solul polonez consemna mai departe: „Acolo găsirăm și o bisericuță catolică în mizerie, rămasă de mai mulți ani fără preot. Numai un țăran simplu, bătrân și cinstit, fost odinioară țârcovnic, ara grijă da ia cu cel mai mare zel și în fiecare dimineață adună vreo zece și câțiva catolici rămași acolo și cântă litanii și face alte liturghii. Acolo am ținut liturghie și secretarul soliei a botezat copii unui catolic”⁸.

Dacă pentru credincioșii de rit catolic erau nominalizate numai două biserici de lemn, pentru ortodocșii care erau mult mai numeroși, în Bârlad funcționau șase biserici de lemn și una de nuiele⁹, după cum urmează:

Biserica „Sf. Ilie”, aparținând breslei blănarilor, construită în secolul al XVIII-lea, fiind veche și „aproape de cădere”, a fost reclădită de zid între anii 1859-1865 de către calfa de pietrari Mihai Popoiu și calfa Gheorghe Baci.

Biserica „Sf. Ioan Botezătorul” a fost construită din lemn în 1812 de către Ioan Mârzacu și soția sa. Fiind arsă în totalitate la 1851, ea a fost reclădită din zid către anii 1852-1853 de către „poporării” bisericii.

Biserica „Sf. Nicolae cel Vechi – Ieșanu” din mahalaua Podeni, construită din lemn de Dima cel Bătrân în 1709, a fost arsă de tătari la 1711 când au incendiat orașul. A fost reclădită de către Ieremia Ieșanu, Constantin Eșanu și frații săi, postelnicul Vasile și Iancu, înainte de 1780, fiind sfințită în 1796. Între anii 1840 – 1842 a fost reclădită de către calfa Mihai, Sultana, Andrei și Ioana.

Biserica „Sf. Nicolae” – Tuchilă, a fost construită de Teodor Tuchilă în secolul al XVIII-lea, ante 1760, după cum rezultă din diata Ilincăi Tuchilă din 1763. În anul 1827 biserica de lemn este menționată ca fiind veche, pe temelie de piatră, având clopotniță din lemn. Ea a fost păstrată pe timpul reconstruirii celei de zid care s-a făcut cu ajutorul enoriașilor între anii 1825 – 1831.

Biserica „Sf. Trei Ierarhi” era construită și sub numele biserica Flăcăilor din mahalaua Bujoreni. Durată din bârne la începutul secolului al XIX-lea, biserica a fost reclădită de zid în anul 1842 – 1843 și zugrăvită în anul 1855.

⁶ *Călători străini despre Țările Române*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, vol. VI, p. 27.

⁷ Panaitescu, P. P.: *op. cit.*, p. 106.

⁸ *Ibidem*, p. 117.

⁹ Soicescu Nicolae: *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 85-87.

Biserica „Sf. Nicolae” din Crâng a fost construită din bârne în anul 1823 sau 1831. data construcției este incertă după cum rezultă din informațiile din anul 1872¹⁰.

Deoarece locul bisericilor de lemn este luat de cele din zid, este necesar să facem precizarea că, cu această ocazie lăcașul de lemn se zidea în interiorul celui de zid și numai după aceea el era năruit. Uneori biserica de lemn era transportată la cimitir unde devenea capelă. Niciodată nu dărmău locașul de cult ortodox pentru a se zidi un altul nou deoarece exista credința încetățenită conform căreia biserica nu trebuia stricată de către oameni deoarece era lucrul lui Dumnezeu, făcută cu vrea Lui, după cum rezultă și din pisanie.

În ceea ce privește tehnicile folosite la construcțiile bisericilor enumerate mai sus, facem următoarea precizare: atât construcțiile ortodoxe cât și cele catolice se încadrează în marele areal de răspândire a arhitecturii populare religioase de lemn care cuprinde Moldova lui Ștefan cel Mare, Muntenia, Oltenia și Transilvania cu Maramureșul istoric. După cum se constată, aceasta este tehnica cununilor de bârne orizontale, cunoscută în literatura de specialitate sub numele de Blockbau care depășește granițele actualei României. Tehnica de a dura din cununi orizontale suprapuse una peste alta este specifică civilizației românești a lemnului și are o vechime cel puțin bimilenară în spațiul carpato-danubiano-pontico-nistrean. În această tehnică au fost construite cele câteva sute de biserici moldovenești de lemn, publicate în diferitele lucrări de specialitate¹¹

Cea de a doua tehnică, folosită numai la construirea bisericilor ortodoxe, este cea din nuiele împletite, denumită în literatura de specialitate: Farwerc, adică cu pereții din gard, lipiți cu lut amestecat cu paie, tencuiți și văruiți. Este cazul bisericii „Sf. Voievozi” din Bârlad care a fost construită în această tehnică în anul 1806. aceasta nu este un caz de excepție deoarece în secolul al XIX-lea această tehnică era răspândită pe întreg spațiul locuit de români. Astăzi în Eparhia Romanului și Hușilor se mai întâlnesc două biserici cu pereții din gard de nuiele împletite: una se află la Gura Văii (fost Râpile de Jos), în județul Bacău, lângă municipiul Onești și cealaltă în satul Tomșa, comuna Hoceni, județul Vaslui.

Tehnica de construcție constă în executarea pe un schelet de furci înfipte în pământ a unui gard împletit din nuiele. În talpă și în costoroabă se dădeau găuri cu sfredelul apoi se fixau pari groși în poziție verticală. Printre acești pari se împleteau nuiele de pădure sau de salcie, întocmai ca la gard, după care se lipeau pe dinăuntru și pe dinafară cu lut amestecat cu paie. Despre această tehnică tradițională românească Paul Petrescu spunea că este cea mai veche tehnică de construcție în țara noastră și constă în împletirea unui gard de nuiele pe un suport de „furci” îngropate în pământ¹²

Tehnica de a dura din bârne construcții monumentale ce a făcut să li se atribuie pe bună dreptate titlul de monumente, constă în următoarele succesiuni de lucrări: după ce s-a ales un loc curat și s-a sfințit, pe planul trasat de către calfa de dulgheri, se zidea din piatră uscată, adică fără mortar, temelia. Formele planurilor

¹⁰ Antonovici, I.: *Documente bărlădene*, Bârlad, 1924-1926, vol. IV, p. 181-182.

¹¹ Ichim, Dorinel: *Monumente de arhitectură populară din județul Bacău. Bisericile de lemn*, editată de Episcopia Romanului și Hușilor, Roman, 1984; *Biserici de lemn din eparhia Romanului și Hușilor*, MSS, sub tipar, Bratiloveanu, Gherge și Spânu, Miha: *Monumente de arhitectură în lemn în ținutul Sucevei*, Editura Meridiane, București, 1985.

¹² Petrescu, Paul: *Tradiție și modernitate în arhitectura populară din județul Bacău*, *Revista muzeelor și monumentelor*, Nr. 2, 1979, p. 53.

vechi erau cele dreptunghiulare, de navă sau corabie, având absida poligonală. Începând din secolul al XVIII-lea sub influența mănăstirilor și schiturilor, bisericile de lemn au adoptat și ele planuri treflate, cu abside laterale poligonale. Acest tip de plan s-a întâlnit cu siguranță și la bisericile bârlădene de lemn mai sus menționate, excepție făcând cele catolice care au avut planul numai în formă de navă. De remarcat este faptul că bisericile de lemn din secolul al XVIII-lea au transmis planul lor și bisericilor de zid care le-au luat locul.

Pe temelia de piatră uscată (de râu sau de carieră) se punea mai întâi „talpa bisericii” din bârne groase de stejar încheiate în dăltuitură dreaptă acolo unde unghiul drept o cerea și în „pană” la absidele poligonale ale altarului, pronaosului și la sânii bisericii.

Peste temelie se așezau succesiv cununile orizontale de bârne mai lungi sau mai scurte, urmărind întocmai modelul tălpii bisericii. Pentru a da o mai mare stabilitate pereților înalți ai bisericii, bârnele se „coseau” una de alta prin intermediul unor țaruși bătuți în sfredelitură, pe verticală, între bârne, astfel că, aceștia, deși nu se puteau vedea le conferea o mare rezistență în caz de cutremur. Deasupra pereților se așezau „console” de bârne scurte, prelungite în afară și în interior, pentru a sprijini „costoroaba”. Acoperișurile bisericilor de lemn erau în patru ape, rotunjite las abside. Scheletul acestuia se compunea din căpriori, popi și coamă. Spre exterior streășina era lărgită cu ajutorul unor „căpriorași” pentru a arunca cât mai departe apa provenită din precipitații.

Cu mult meșteșug și pricepere dulgherii confecționau bolțile bisericilor moldovenești care erau neîntrecute ca tehnică de execuție dar mai ales prin împodobirea lor cu sculptură. Învelitoarea acestor biserici de lemn se făcea cel mai adesea din draniță, tăiată în diferite modele: „coadă de rândunică”, „solzi de pește”, „bot de rață”, „șatrancă”. După cum ne-au mărturisit călătorii străini care au trecut prin satele și târgurile Moldovei, bisericile de lemn aveau învelitori și din paie sau din stuf, cel mai adesea. Asemenea învelitori arată pe de o parte adaptarea la materialele de construcții existente în zonele de câmpie, precum și folosirea unor tehnici de învelire a bisericilor din sate identice cu cele folosite de țărani la casele lor.

În privința tehnicilor de îmbinare a lemnului la aceste biserici, ele erau asemănătoare cu cele de la case: „în cheutori”, „stânește”, „în țânc”, „în coadă de rândunică”, sau „nemțește”, „în uluc”.

Bisericile de lemn ale Bârladului arătau la exterior destul de cochete și elegante deoarece ele erau lucrate cu mult meșteșug și talent de către calfele din acea vreme. Ca elemente decorative consemnăm: ancadramentele ușilor și ferestrelor lucrate cu multă măiestrie de către acei care îi întâlnim în documentele vremii cu numele de „săpători” în lemn. La jumătatea înălțimii pereților o bârnă dăltuită sub formă de funie, numită brâu, înconjura biserica. Stâlpii pridvoarelor erau împodobiți cu sculptură mărunță și cu forme volumetrice tăiate în adâncime, fiind legați cu arcade și cu acolade împodobite cu crestături. Deasupra ancadramentului ușii de la intrare meșterii au dăltuit în lemnul dur de stejar pisania în slove chirilice care cuprindea văleatul, hramul și ctitorul lăcașului.

Dacă astfel vor fi arătat exterioroalele bisericilor de lemn ale Bârladului, nici interioarele acestora nu erau mai prejos. Elementele decorative ale interioarelor erau

bine gradate și porțional executate de cei trei stâlpi ce marcau tot atâtea intrări decupate în peretele despărțitor dintre pronaos și naos. Frumos împodobite cu sculptură erau și bolțile poligonale din pronaos, naos și altar, sprijinite pe console cioplite în formă de cap de cal. Nervuri în formă de torsadă sau hașurate pomeau de la baza bolților spre cheile de boltă sculptate cu motive astrale dintre care nu lipsea rozeta solară hexagonală.

Catapeteasma, sculptată în lemn și pictată, constituia cel mai decorativ și atractiv spațiu în bisericile de lemn. Aceasta împreună cu stranele arhieresti și ușile împărătești lasă să se întrevadă alături de sculpturile populare influențe ale Renașterii, Barocului și Rococo-ului în sculptură.

Puține dintre elementele de arhitectură inițială se mai păstrau în bisericile Bârladului în secolul trecut. Dar în urma deselor reparații și renovări acestea au fost înlocuite treptat astfel că ele nu mai seamănă cu cele de altădată.